

BARNA ILDIKÓ – KOLTAI JÚLIA¹

A BEVÁNDORLÓKKAL KAPCSOLATOS ATTITÚDÖK BELSŐ SZERKEZETE ÉS AZ ATTITÚDÖK VÁLTOZÁSA 2002 ÉS 2015 KÖZÖTT MAGYARORSZÁGON A EUROPEAN SOCIAL SURVEY (ESS) ADATAI ALAPJÁN

DOI: [10.18030/SOCIO.HU.2018.2.4](https://doi.org/10.18030/SOCIO.HU.2018.2.4)

ABSZTRAKT

Tanulmányunkban a magyar népesség bevándorlással kapcsolatos, 2002-ben és 2015-ben mért attitűd-jeit vizsgáljuk. Először ezen attitűd belső szerkezetét elemeztük: arra voltunk kíváncsiak, hogy a két vizsgált évben ugyanazzal a jelentéssel bír-e bevándorlásellenesnek vagy azt pártolónak lenni. Elemzésünk alapján a két vizsgált évben ugyanazokból a változókból létrehozható egy bevándorlással kapcsolatos attitűdöt mérő összetett változó, valamint az attitűdöt mérő változók mindkét évben hasonló struktúrába rendeződnek. Ez alapján lehetőség nyílt a látens változót magyarázó modellek elemzésére és összehasonlítására a két évben. Azt találtuk azonban, hogy a látens változók skálái nem ugyanott helyezkednek el, így a látens változók átlagai nem hasonlíthatók össze. Tanulmányunk második részében a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket befolyásoló tényezőket vettük górcső alá. A demográfiai változók közül az életkornak és a településtípusnak van szignifikáns hatása. A „puhább”, attitűdionális változók, mint a beengedési kritériumok fontossága, a társadalmi távolság, a realiztikus és szimbolikus fenyegetettségérzet mindkét évben szignifikánsan befolyásolják a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket, és hatásuk 2015-re növekszik.

Kulcsszavak: bevándorlás, csoportközi fenyegetettség elmélet, megerősítő faktoranalízis, invariancia tesztelés

THE INNER STRUCTURE AND CHANGE OF ATTITUDES TOWARD MIGRANTS BETWEEN 2002 AND 2015 IN HUNGARY BASED ON DATA FROM THE EUROPEAN SOCIAL SURVEY(ESS)

ABSTRACT

In this paper, we analyze the Hungarian population's attitudes toward migrants in 2002 and 2015. First, we examined the inner structure of this attitude: we were curious whether being a xenophobe or a xenophile had the same meaning in the two years under research. Results showed that the same set of variables could be used to form the composite variable measuring the attitudes toward migrants, and their "mixture" also has the same structure. These results made it possible to analyze and compare models explaining these attitudes. However, we also found that the position of the scales of these latent variables differs, therefore their means cannot be compared. In the second part of our paper, we scrutinized the factors influencing attitudes toward migrants. Among the demographic variables, age and the type of settlement had significant effects. "Soft" variables measuring attitudes such as gatekeeping attitudes, social distance, realistic and symbolic threat significantly affect the attitudes toward migrants, and by 2015 their effects increase.

Keywords: immigration, intergroup threat theory, confirmative factor analysis, invariance testing

¹ Barna Ildikó habilitált egyetemi docens, az ELTE TáTK Társadalomkutatások Módszertana Tanszék vezetője. Koltai Júlia az MTA TK Szociológiai Intézet tudományos munkatársa.

A BEVÁNDORLÓKKAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK BELSŐ SZERKEZETE ÉS AZ ATTITŰDÖK VÁLTOZÁSA
2002 ÉS 2015 KÖZÖTT MAGYARORSZÁGON
A EUROPEAN SOCIAL SURVEY (ESS) ADATAI ALAPJÁN

BEVEZETÉS

Elemzésünkben azt vizsgáljuk, hogy hogyan változott a magyar társadalom bevándorlással, bevándorlókkal kapcsolatos attitűdje 2002-ről 2015-re. Az ezen vélekedéseket mérő rotációs modul az ESS két hullámában, az elsőben (2002-ben) és a hetedikben (2014–2015-ben) szerepelt, továbbá található a témához kapcsolódó kérdések az ESS alapkérdőívében is. A kérdés vizsgálatát azért is tartjuk fontosnak és aktuálisnak, mert a hetedik hullám magyarországi adatfelvétele 2015. április 15-e és június 15-e között zajlott, tehát már azután, hogy a magyar kormány 2015 januárjában, a párizsi merénylet áldozatainak emlékére tartott szolidaritási menet után megkezdte menekültellenes kampányát. A kormány „bevándorlásról és terrorizmusról szóló” nemzeti konzultációja éppen az adatfelvétel idejére esett. Azonban a plakátkampány, ami a nemzeti konzultáció eredményeit volt hivatott bemutatni, már nagy részben a kérdezés után történt. A kampány idegenellenességre és különböző társadalmi attitűdökre mért gyors hatását számos kutatás kimutatta (Sik–Szeitl 2016).

Mivel az ESS kutatás éppen a kampány elindulása és felpörgése közé esett, ezért kétféle dolgot is vizsgálhatunk. Egyrészt azt, hogy volt-e már esetleg hatása a kezdeti megnyilvánulásoknak is. Másrészt azt, hogy a későbbi, erőteljes migrációellenes kampány milyen társadalmi kontextusban zajlott.

Elemzésünkben elsősorban a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket vizsgáljuk megerősítő faktoranalízis (*confirmative factor analysis*) segítségével. Célunk nemcsak ezen attitűd változásának mérése, hanem belső szerkezetének összehasonlítása is. A konfirmatív faktoranalízis módszere ugyanis lehetőséget ad arra, hogy felmérjük, a bevándorlással kapcsolatos attitűd mint közvetlenül nem mérhető, látens változó belső szerkezete megváltozott-e a két hullám között eltelt tizenhárom évben. Azt vizsgáljuk tehát, hogy ez az attitűd ugyanúgy konstruálódik-e az emberek fejében a két vizsgált évben. Kutatásunk a bevándorlással kapcsolatos általános attitűdök feltérképezésén túl más, a bevándorlókkal kapcsolatos vélekedések hatásának vizsgálatára is kiterjedt.

A fenti kérdések közül számos összecseng a bevándorlókkal kapcsolatos, 2015 elején elkezdett politikai diskurzus tartalmi elemeivel, ami az eredmények társadalmi és politikai folyamatokkal történő interpretálásakor nagy hozzáadott értékkel bír.

ELMÉLETI MEGFONTOLÁSOK

Az elmúlt két évtizedben az előítéletek magyarázatának egyik legnagyobb hatású új megközelítése az integrált fenyegetettség elmélete (*integrated threat theory*) volt. Ez kezdetben a fenyegetettség négy komponensével, fajtájával foglalkozott. Ezek a következők voltak: realiztikus fenyegetettség (*realistic threat*), szimbolikus fenyegetettség (*symbolic threat*), csoportközi szorongás (*intergroup anxiety*) és negatív sztereotípiák (*negative stereotypes*) (Stephan–Stephan 1996). Az elmélet módosított változata (Stephan–Renfro 2002) azonban, amit csoportközi fenyegetettség elméletnek (*intergroup threat theory*) neveztek el, már csak az első kettővel. Az egyik a másik csoport által előidézett realiztikus fenyegetettség (*realistic threat*). Itt a külső csoportnak a saját csoport politikai és/vagy gazdasági hatalmára vonatkozó tényleges vagy feltételezett fenyegetéséről van szó. A szerzők kiemelik, hogy nemcsak az objektív, hanem – és ez számunkra még fontosabb – a szubjektíven érzékelt konfliktusok is hatással vannak a realiztikus fenyegetettség mértékére. A másik típus a szimbolikus fenyegetettség (*symbolic threat*), amely a csoportok közötti attitűdbeli, morális, értékrendbeli különbségekre vonatkozik. Ilyenkor a saját csoport tagjai úgy érzik, hogy értékeiket, életvitelüket, világnézetüket fenyegeti az, hogy a külső csoport mindezek tekintetében gyökeresen különböző. Az ESS adatbázisa lehetőséget ad arra, hogy ennek a kétféle fenyegetettségérzetnek a hatását vizsgáljuk.

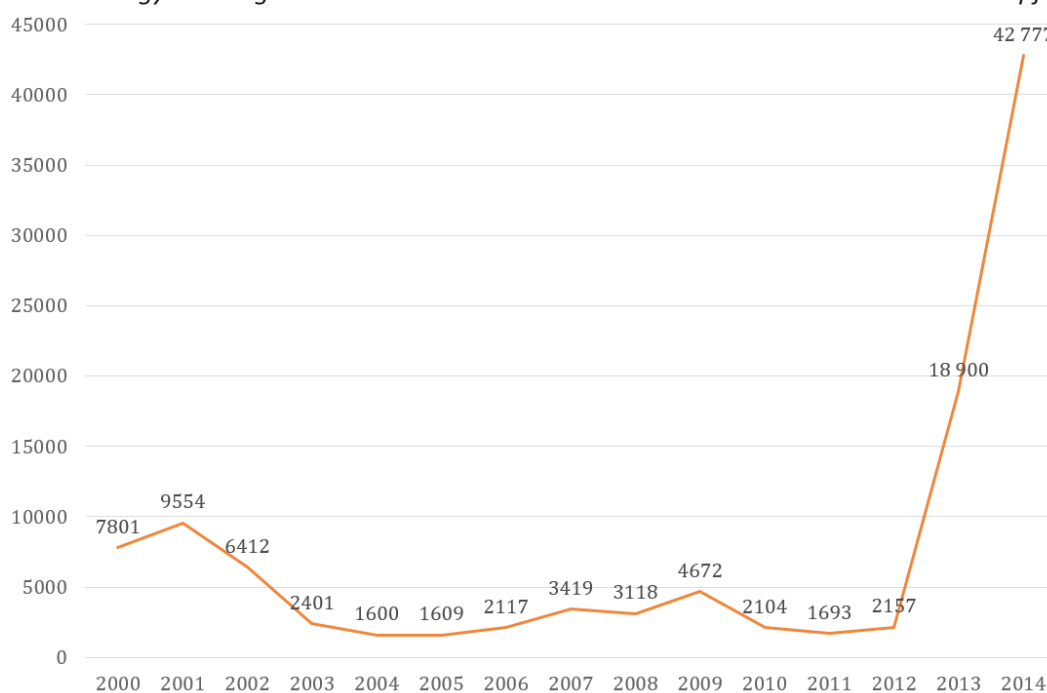
A bevándorlással kapcsolatos attitűdök vizsgálatok fontosnak tartottuk azoknak a kritériumoknak az elemzését is, amelyeket a kérdezettek szerint a bevándorlóknak, akik nem az adott országban születtek és nevelkedtek, teljesíteniük kell ahhoz, hogy letelepedhessenek. Ezeket a feltételeket Green (2007) kapuőr attitűdöknek (*gatekeeping attitudes*) nevezi. Ezen belül megkülönbözteti a személyek csoportos és individuális érzékeléséhez kapcsolódó kritériumokat. Az előbbieket tulajdonított bevándorlási feltételeknek (*ascribed immigration criteria*) nevezi, amelyek olyan tulajdonságokra vonatkoznak (például bőrszín, vallás), amelyen a személy nem tud változtatni. Az utóbbiakat pedig szerzett bevándorlási feltételeknek (*acquired immigration criteria*) hívja, amelyekre az egyénnek van hatása, amin ő maga is változtathat (például végzettség, nyelvtudás) (Green 2009). Az előbbi kritériumokat Green (2007) – teljesen érthetően – egyértelműen előítéletesnek írja le. Az utóbbiaknál viszont arra figyelmeztet, hogy bár ezeket könnyű inkluzívnak tartani, azonban nagyon sokszor magukban foglalják a befogadó ország értékeinek elfogadását és az asszimiláció elvárását, ami már előítéletes attitűdre enged következtetni.

POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI KONTEXTUS

A Magyarországra érkezett menedékkérők száma a KSH adatai alapján a 2000-es évek elején közvetlenül Magyarország Európai Unióba történő belépése előtt évente 6400–9600 fő között mozgott. A 2002-t követő évtizedben 1600 és 4600 fő között volt az ilyen külföldi állampolgárok száma. Ebben az időszakban egy-két kisebb kiugrástól eltekintve stagnálásról beszélhetünk.² A menedékkérők száma 2013-ra jelentősen megugrott: míg 2012-ben még csak 2200 személyt regisztráltak, addig 2013-ban ez a szám már 18 900 volt, majd 2014-ben 42 800-ra nőtt.

² Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wvnv003.html [Letöltve: 2017.11.28.].

1. ábra. Magyarországra érkezett menedékkérők 2000 és 2014 között a KSH adatai alapján

A Fidesz-KDNP támogatottsága 2014 végére mélypontra zuhant. Közvetlenül a 2014. októberi önkormányzati választás után robbant ki a kitiltási botrány, amikor az Egyesült Államok beutazási tilalmat rendelt el magyar kormánytisztviselőkkel és kormányközeli üzletemberekkel szemben. Ezzel szinte egyidőben a kormány bejelentette, hogy 2015-től az elektronikus adatforgalom utáni adó (internetadó) bevezetését tervezi, amelyre reakcióképpen óriási tüntetések kezdődtek országszerte. Látna a tömegmegmozdulásokat, a kormány tíz nappal a bejelentés után már vissza is vonta a tervezetet, azonban népszerűségét ez az ügy is jelentősen megtépázta. A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet 2014 decemberében a választásra jogosultak körében már csak 26 százalékos arányt mért, ami 10–13 százalékponttal maradt el 2014 első félévének adataitól. A kormányzópárt népszerűségcsökkenéséből nem az ellenzéki pártok profitáltak: látszik ugyanis, hogy a Fidesz–KDNP támogatottságának csökkenése alapvetően a választani nem tudók vagy akarók arányának körülbelül ugyanilyen mértékű növekedésével járt együtt. Egyedül a Jobbik volt képes támogatottságának néhány százalékpontos növelésére.³

A Fidesz–KDNP-nek lépnie kellett, és a megoldást a migrációs kampány elindításában látta. A magyarországi menedékkérők számának emelkedését már 2014 második felében látni lehetett: míg az év első felében a KSH adatai alapján 2–3000 menedékkérő érkezett Magyarországra, addig a július–szeptemberi időszakban ez a szám már közel 9000, az október–decemberben pedig közel 29 000 volt.⁴ A kampányt szimbolikusan Orbán Viktor miniszterelnök indította el, amikor 2015. január 11-én a *Charlie Hebdo* elleni merényletet követően, a világ vezető politikusainak részvételével megtartott párizsi terrorizmus elleni menet után az M1 Híradójának nyilatkozva többek között a következőket mondta: „Nem akarunk tőlünk különböző kulturális tulajdonságokkal és háttérrel rendelkező jelentős kisebbséget látni magunk között, Magyarországot szeretnénk Magyarországgént

3 Forrás: <https://kozvelemenykutatok.hu/partpreferencia/> [Letöltve: 2017.11.27.].

4 Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wvn001.html [Letöltve: 2017.11.28.]

megtartani.” (M1 Híradó, 2015.01.11.⁵) Rogán Antal, a Fidesz-KDNP frakcióvezetője a következő napon szintén a köztévében a következőket mondta: „Magyarországon nem indokolt a gazdasági menekültek beáramlása, az, hogy Magyarország magyar akar maradni, teljesen normális felfogás”, valamint hogy „Magyarországnak sem érdeke az olyan gazdasági menekültek befogadása, akik olyan tradíciókat hoznak magukkal, amelyek idegenek a magyar hagyományoktól.” (M1 Ma reggel, 2018.01.12.⁶) Az ilyen típusú üzenetekkel, amelyek 2015 további részében mindennapossá váltak, miszerint a bevándorlók más vallást, kultúrát, hagyományokat hoznak magukkal, amelyek idegenek a magyartól, és amivel szemben a magyaroknak meg kell védeniük magukat, a szimbolikus fenyegetettségérzetet növelték.

Január 18-án a miniszterelnök a Kossuth Rádió *Vasárnapi Újság* című műsorában már arról beszélt, hogy „harcolni kell azért, hogy Brüsszelben megváltozzanak a szabályok és ne életidegen szabályokat erőltessenek ránk”. Orbán Viktor ekkor használta először a „megélhetési bevándorló” kifejezést⁷ (Barna–Hunyadi 2016). Nagyon fontos, hogy a „megélhetési” jelző a magyar társadalomban bevett használatából adódóan implicite olyan személyt jelent, aki élőködik a többségi társadalmon, elveszi vagy jogosulatlanul használja annak erőforrásait. Bár a kormány a későbbiekben áttért a szelídebbnek ítélt „gazdasági bevándorló” kifejezésre, de a „mentális árukapcsolás” ekkorra már megtörtént. Ez az üzenet pedig éppen a korábban leírt realiztikus fenyegetettséget növelte, még hozzá a szubjektíve érzékelt realiztikus fenyegetettséget. Mindezt ráadásul úgy, hogy közben a propaganda folyamatosan azt kommunikálta, hogy a kormányzat a többségi társadalom erőforrásainak védelmében még olyan hatalmasságokkal is szembeszáll, mint az Európai Unió vagy Soros György.

Az előbb említett három 2015 januári megszólalás tökéletesen példázza annak a diszkurzív keretnek az elemeit, amelyben a menekültellenes kampány zajlott, zajlik. Ennek a keretnek most három elemét említjük: a migráció és a terrorizmus összekapcsolása, a szociális és a vallási-kulturális félelmek felkorbácsolása, valamint az Európai Unió elleni „harc”. Az ezt követő hónapokban a kormányzat és a Fidesz-KDNP képviselői, valamint a kormányhoz közel álló média folyamatos ismétléssel sulykolta ezeket. Erre alapozva a kormány 2015 áprilisában elkezdte előkészíteni, majd májusban küldte ki a választópolgároknak az úgynevezett Nemzeti Konzultációt a „bevándorlásról és a terrorizmusról”, majd ennek eredményeit júniustól a közterületeket ellepő plakátkampánnyal terjesztette. A plakátokon olyan feliratok szerepeltek – természetesen magyarul – mint „Ha Magyarországra jössz, tiszteletben kell tartanod a kultúránkat!”, „Ha Magyarországra jössz, nem veheted el a magyarok munkáját!” vagy „Ha Magyarországra jössz, be kell tartanod a törvényeinket!” (Barna–Hunyadi 2016).

A kormányzat tudatos és mindent elsöprő kampánnyal elérte, hogy a migráció szinte a semmiből fő politikai témává vált, és egész évben (sőt azután is) az maradt. A kampány nem kevés szavazatot „hozott a konyhára”: már 2015 közepén elkezdett nőni a Fidesz-KDNP népszerűsége, és 2015 végére már 5 százalékpontonra megközelítette a 2014 közepén mért 39 százalékos értéket. Ez azt jelenti, hogy a 2014. decemberi eredményhez képest 2015 végén mintegy 650 000-rel többen jelezték, hogy a kormányzópártra szavaznának, ha akkor lennének a választások.⁸

5 A teljes adás az alábbi linket meglekinthető: <https://nava.hu/id/2066608#>. Az idézett rész 5:41-től szerepel. [Letöltve: 2018.05.22.]

6 A teljes adás az alábbi linket meglekinthető: <https://nava.hu/id/2067144>. Az idézett rész 53:00-tól szerepel. [Letöltve: 2018.05.22.]

7 A 2015. januári diskurzusok elemzéséről bővebben lásd: Bernáth–Messing 2015.

8 Forrás: <https://kozvelemenykutatok.hu/partpreferencia/> (Letöltve: 2017.11.27.)

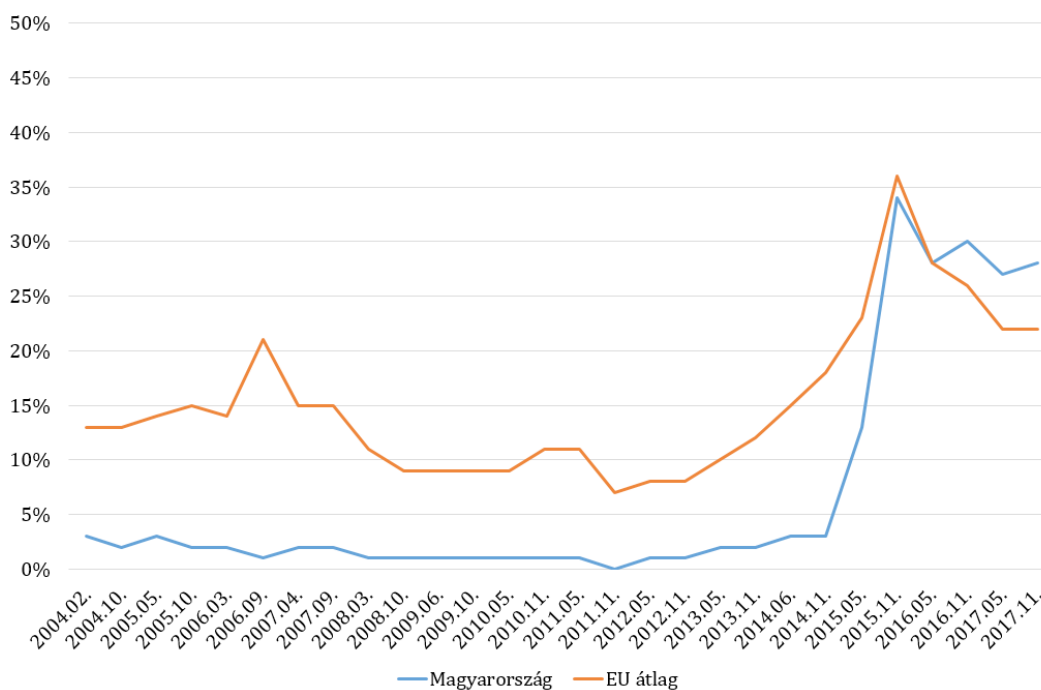
LONGITUDINÁLIS ADATOK A MIGRÁCIÓRÓL

Az általunk elemzett ESS adatok két időpontban, 2002-ben és 2015-ben mutatják a kérdezettek attitűdjeit. Éppen ezért nem adnak lehetőséget arra, hogy a két időpont közötti időről bármit is mondjunk. A longitudinális változások bemutatására ezért más adatforrásokat hívunk segítségül.

Az Eurobarométer standard kérdései között szerepel, hogy a megkérdezett szerint melyik a két legfontosabb probléma, amivel Magyarország szembenéz. Az 2. ábrán jól látszik, hogy 2015 elejéig a bevándorlás teljesen marginális kérdés volt a magyarok szerint. Míg Magyarországon 1–3 százalék volt azok aránya, akik a bevándorlást fontos problémának jelölték, addig az Európai Unió átlaga kisebb-nagyobb ingadozásokkal 7 és 21 százalék között mozgott. A 2015. májusi adatok a magyarok körében nagyon jelentős, 10 százalékpontos emelkedést mutattak, amivel 3-ról 13-százalékra nőtt a problémát kiemelkedő fontosságúnak ítézők aránya. Ez az arány azonban ekkor még jóval az EU átlaga (23%) alatt maradt. Ugyanakkor 2015 végére már a magyarok harmada tartotta elsődleges fontosságú problémának a bevándorlást, és ezzel Magyarország beérte az EU átlagot. Az, hogy ebben a drasztikus emelkedésben mennyi szerepet játszott a kormány által éppen elkezdett migrációellenes kampány, nem tudhatjuk. Az viszont beszédes, hogy bár 2015 novemberére után csökkent a bevándorlást elsődleges problémaként azonosítók aránya, de sokkal kevésbé, mint az Európai Unióban általában. Ez azért érdekes, mert erre az időszakra az emberek számára közvetlenül érzékelhető migráció megszűnt, mivel 2015 szeptemberében létrejött a fizikai határzár, valamint életbe léptek azok az intézkedések, amelyek szinte teljesen ellehetetlenítették a menekültkérelmek beadását Magyarországon.

2. ábra.

A bevándorlást az egyik legfontosabb problémának tartók aránya Magyarországon és az Európai Unióban⁹

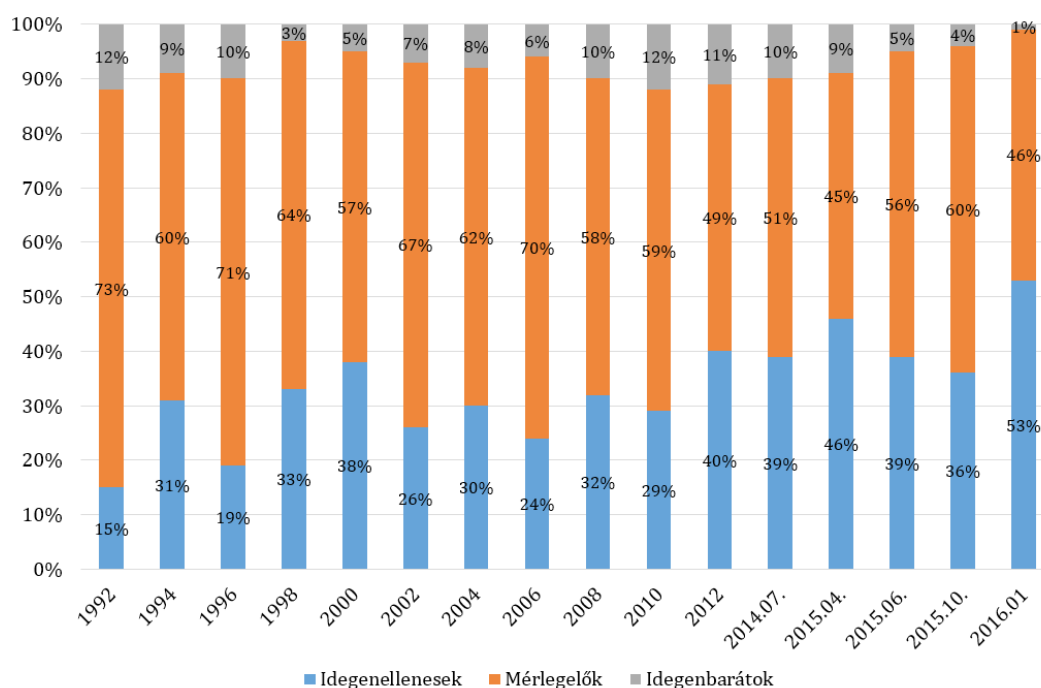

⁹ Adatok forrása:

Eurobarométer <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD>

A TÁRKI 1992 óta ugyanazt a kérdést használja az idegenellenesség mérésére: mit kellene tennie Magyarországnak a menedékkérőkkel: mindannyiukat befogadni, néhányukat befogadni vagy senkit sem befogadni? Ennek megfelelően három csoportot hoznak létre: idegenbarátok, mérlegelők és idegenellenesek. A 3. ábrán jól látható, hogy ezek az attitűdök 2014-ig is sokkal változékonyabbak voltak, mint amit az Eurobarométer esetében, a bevándorlás fontos problémaként való megítélésénél láttunk. 2014 júliusában a TÁRKI a 2012-es adatokkal megegyező attitűdöket mért. 2014-ben a kutatóintézet 39 százalékra tette az idegenellenesek, 51 százalékra a mérlegelők, és 10 százalékra az idegenbarátok arányát. 2015 januárjára az első és második csoport aránya 2–2 százalékponttal nőtt, míg az utolsó 4 százalékponttal csökkent, azonban ugyanazon év áprilisában már az idegenellenesek arányának 7 százalékpontos emelkedését mérték; az idegenbarátok aránya azonban ekkor még változatlan maradt. Bár a TÁRKI kutatói is azt várták, hogy a xenofóbia mértéke az erősödő menekültellenes kampány hatására tovább fog nőni, ez nem következett be (Sik–Szeitl 2016). Fontos azonban kiemelni, hogy bár a xenofóbok aránya számottevően, 7 százalékponttal csökkent, azonban valamelyest növekedett azoké, akik mérlegelnének a menedékkérők beengedése előtt. Az adatokból azonban az is látszik, hogy a drasztikus változás 2016-ra következett be, amikor az idegenbarátok gyakorlatilag eltűntek, és az idegenellenesek aránya az addig soha nem látott 53 százalékra emelkedett.

3. ábra. Idegenellenesség Magyarországon 1992–2016¹⁰

¹⁰ Adatok forrása: TÁRKI Omnibus.

HIPOTÉZISEK

Az ESS rotációs modulja hat itemmel mérte a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket. Először arról érdeklődtek, hogy a kérdezett szerint Magyarország jobb vagy rosszabb hely lett-e azáltal, hogy más országokból idejöttek emberek élni. Ezután négy kérdés foglalkozott azzal, hogy különböző csoportok tagjainak – külföldön élő magyar és nem magyar nemzetiségűeknek, illetve szegényebb európai és nem európai országokból érkezőknek – meg kell-e engedni, hogy Magyarországra jöjjenek élni. Végül a kérdezettnek arról kellett véleményt formálnia, hogy szerinte a kormánynak nagylelkűen kell-e elbírálnia a menekültstátus kérelmeket.

H1: A fent felsorolt első item a múltira és arra vonatkozik, hogy milyen helyé vált Magyarország azáltal, hogy más országból származó emberek idejöttek élni. 2002-ben a migráció semmilyen szempontból sem volt számottevő. Bár 2015-ben a menekültellenes kampány már az adatfelvétel előtt elkezdődött, a menekültekkel először 2015 nyarán találkozott a lakosság, ami viszont már az adatfelvétel utánra esett. Mivel tehát a 2002 előtti és a 2015 előtti migráció nem különbözik számottevően egymástól, azt feltételezzük, hogy ebben a tekintetben nincsen különbség a két vizsgált év között.

H2a: A magyarországi idegenellenességre vonatkozó, korábban bemutatott adatok alapján azt feltételezzük, hogy a kérdezettek többsége mindkét évben a migráció elutasítását kifejező válaszokat adta. Ez alól talán csak a határon túli magyarok megítélése lehet kivétel.

H2b: Azt feltételezzük, hogy a saját csoporttól való különbség és az ahhoz való hasonlóság miatt a kérdezettek a szegényebb Európán kívüli országokból érkezőkkel szemben a legelutasítóbbak, és a legkevésbé azok a külföldön élő magyar nemzetiségűek esetében.

H3: A kormány propagandája és a nemzetközi események miatt azt feltételezzük, hogy a kérdezettek kevésbé hajlanak különböző csoportok tagjainak Magyarországra való beengedésére (3a). Mivel a kormányzat kampánya, illetve a külföldi híradások a 2015-ös kutatást megelőzően leginkább az Európán kívüli szegényebb országokból érkezőkről szóltak, illetve ennek a csoportnak a bevándorlását jelölték meg problémaként, a legnagyobb változást ennél a változónál várjuk (3b).

H4: Abban, hogy a kormánynak mennyire kell nagylelkűen elbírálnia a menekültstátus kérelmeket, nem várunk különbséget a két év között.

H5: Az ESS gondos konceptualizálása és operacionalizálása okán azt feltételezzük, hogy az ESS rotációs moduljában szereplő, bevándorlással kapcsolatos hat item mindkét vizsgált évben alkalmas a bevándorlással kapcsolatos attitűdök mérésére.

H6: 2002 és 2015 között nem csak az a különbség, hogy míg az előbbi évben a bevándorlás gyakorlatilag egyáltalán nem volt témája a magyar közéletnek, addig 2015-ben igen, hanem az is, hogy a bevándorlással kapcsolatos külföldi hírek is sokkal inkább eljutottak a magyar válaszadókhoz. Ennek több oka van. Egyrészt köszönhető az internetezés rohamos terjedésének 2002 és 2015 között. Másrészt annak, hogy 2015-ben nyilvánvalóan a különböző médiumok is sokkal inkább tudósítottak a külföldi, ezzel kapcsolatos eseményekről. Ez egyrészt azért történt, mert a bevándorlás kérdése a magyar közélet meghatározó elemévé vált. Arról sem szabad azonban megfeledkeznünk, hogy 2004-ben Magyarország az Európai Unió tagja lett, és ezt követően a többi tagál-

lamban történtek is sokkal nagyobb aktualitással bírnak. Ez alapján azt feltételezzük, hogy bár a bevándorlással kapcsolatos attitűdök belső szerkezete invariáns (6a), azonban a skálák „elhelyezkedése” eltérő (6b).

H7: A migráció első számú témává válása, a külföldről érkező hírek, valamint a kormány propagandája miatt azt feltételezzük, hogy a kérdezettek 2015-ben fontosabbnak tartják a különböző beengedési kritériumokat (7a), a bevándorlóktól mért nagyobb társadalmi távolság jellemzi őket (7b) és erősebb bennünk mind a realiztikus (7c), mind a szimbolikus (7d) fenyegetettségérzet.

H8: Azt feltételezzük, hogy minél több kritériumot szab meg egy kérdezett (8a), minél nagyobb társadalmi távolságot érzékel (8b) és minél erősebb realiztikus (8c), illetve szimbolikus fenyegetettséget érez (8d), annál elutasítóbb lesz a bevándorlással szemben.

H9: Korábban leírtuk, hogy a kormány kommunikációja olyan üzeneteket tartalmazott, amelyek alkalmasak voltak a szimbolikus és realiztikus fenyegetettségérzet növelésére. Ezért azt várjuk, hogy 2015-ben mindkettő erősebben határozza meg a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket, mint 2002-ben.

H10: Feltételezzük, hogy a demográfiai változóknak a többi attitűdionális változóval kontrollálva nem lesz hatása a bevándorlással kapcsolatos attitűdökre.

A BEVÁNDORLÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK 2002-BEN ÉS 2015-BEN A EUROPEAN SOCIAL SURVEY ADATAI ALAPJÁN

A bevándorlással kapcsolatos attitűdöt a rotációs modul eredeti koncepciójának megfelelően hat itemmel mértük. A kérdéseket és a rájuk adott válaszok eloszlását a két vizsgált évben az 1. táblázat tartalmazza.

Abban a tekintetben, hogy jobb vagy rosszabb hely lett-e Magyarország azzal, hogy más országból származó emberek idejöttek élni, nem gondolkodnak másképp a magyar társadalom tagjai a két vizsgált évben, ezzel 1. hipotézisünk igazolódott. Mind 2002-ben, mind 2015-ben valamivel a skála közepét jelentő 5-ös érték alatti átlagot figyelhetünk meg, amit úgy értelmezhetünk, hogy szerintük a bevándorlók megjelenésével inkább rosszabb helyé vált az ország.

A kutatás során négy csoport esetében (határon túli magyarok és nem magyarok, európai és nem európai szegényebb országokból érkezők) vizsgálták azt, hogy mekkora részüket kellene beengedni az országba. A kérdezettek összességében mindkét évben rendkívül elutasítóak. 2002-ben a kérdezettek 61 százaléka mondta, hogy a határon túli magyarok közül keveseknek vagy senkinek nem kell megengedni a magyarországi letelepedést. A többi csoport esetében ez az arány megközelítette vagy meg is haladta a 85 százalékot. 2015-re a határon túli magyarok befogadására való hajlandóság jelentősen nőtt. Ennek oka lehet, hogy a legnagyobb magyar kisebbséget magukban foglaló országok az Európai Unió tagjai lettek, illetve akár a 2010-ben bevezetett egyszerűsített honosítás intézményének hatása is. A többi csoport esetében ebben az évben is 80 százalékot meghaladó arányokkal találkozunk. Ez alapján 2a hipotézisünket elfogadjuk, mivel valóban mindkét évben a migráció elutasítását kifejező válaszok voltak többségben. 2b hipotézisünket is elfogadhatjuk, mert valóban a határon túli magyarokkal szemben voltak a legmegengedőbbek a válaszadók, míg az Európán kívüli szegényebb országokból jövőekkel a legkevésbé.

1. táblázat. A bevándorlással kapcsolatos attitűd indikátorainak leíró statisztikái a két évben

	2002	2015
<i>Roszsabb vagy jobb hely lett-e Magyarország azzal, hogy más országból idejöttek emberek élni? (0–10 skála) (+: jobb) (n[2002]=1531; n[2015]=1539)</i>		
Átlag	4,00	4,02
Szórás	2,07	2,02
<i>Kérem, mondja meg, hogy a külföldön élő magyar nemzetiségűek mekkora részének engedné meg a magyarországi letelepedést?*** (n[2002]=1567; n[2015]=1631)</i>		
Sokuknak meg kellene engedni, hogy Magyarországra jöjjenek élni	20,7%	20,8%
Jó néhányuknak meg kellene engedni	28,0%	30,5%
Keveseknek kellene megengedni	42,9%	36,2%
Senkinek nem kellene megengedni	8,5%	12,5%
<i>A külföldön élő nem magyar nemzetiségűek mekkora részének engedné meg a magyarországi letelepedést?*** (n[2002]=1562; n[2015]=1642)</i>		
Sokuknak meg kellene engedni, hogy Magyarországra jöjjenek élni	3,1%	4,1%
Jó néhányuknak meg kellene engedni	10,5%	15,1%
Keveseknek kellene megengedni	63,2%	47,5%
Senkinek nem kellene megengedni	23,2%	33,3%
<i>A szegényebb európai országokból érkező emberek közül mennyinek kellene megengedni, hogy Magyarországon letelepedhessen?*** (n[2002]=1546; n[2015]=1621)</i>		
Sokuknak meg kellene engedni, hogy Magyarországra jöjjenek élni	3,9%	3,4%
Jó néhányuknak meg kellene engedni	12,3%	14,4%
Keveseknek kellene megengedni	63,5%	44,5%
Senkinek nem kellene megengedni	20,2%	37,7%
<i>Az Európán kívüli szegényebb országokban élő emberek mekkora részének kellene megengedni, hogy Magyarországra jöjjenek élni?*** (n [2002]=1536; n[2015]=1621)</i>		
Sokuknak meg kellene engedni, hogy Magyarországra jöjjenek élni	2,9%	2,8%
Jó néhányuknak meg kellene engedni	9,1%	10,5%
Keveseknek kellene megengedni	63,0%	38,8%
Senkinek nem kellene megengedni	25,0%	48,0%
<i>A kormánynak nagylelkűen kellene elbírálnia a menekültstátusz kérelmeket*** (n [2002]=1535; n[2015]=1639)</i>		
Teljesen egyetért	2,2%	4,8%
Egyetért	10,2%	18,4%
Egyet is ért meg nem is	22,9%	38,2%
Nem ért egyet	44,2%	26,8%
Egyáltalán nem ért egyet	20,6%	11,8%

***: $p < 0.001$,

** : $p < 0.01$,

*: $p < 0.05$: *khí-négyzet próba a százalékok évek közti eltérésére; F-próba az átlagok évek közti eltérésére*

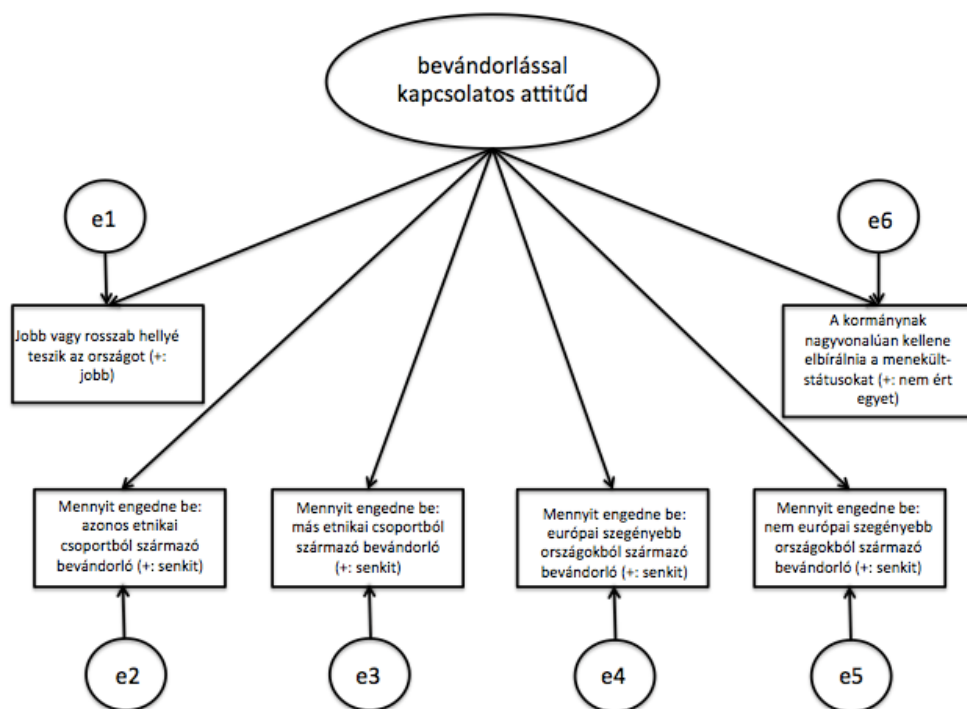
Mind a négy csoport esetén szignifikáns változás figyelhető meg a véleményekben 2002 és 2015 között. A tendencia minden esetben hasonló, és két egymással látszólag ellentétes változást foglal magába. 2015-re minimálisan, de nőtt azok aránya, akik szerint jónéhányuknak meg kellene engedni, hogy az országba jöjjen. Ezzel párhuzamosan jelentősen csökkent a „keveseknek kellene megengedni” opciót választók aránya, és nagymértékben nőtt azoké, akik teljesen elutasítják ezekben a csoportokban tartozó emberek érkezését. A hasonló-

ságok mellett fontos megemlíteni, hogy a legnagyobb változást az Európán kívüli szegényebb országokban élő emberek befogadásának megítélésében tapasztalunk. Míg 2002-ben a kérdezettek közel kétharmada (63%) mondta, hogy közülük keveseknek kell megengedni, hogy Magyarországra jöjjenek élni, addig 2015-ben az arány 39 százalék volt. Ezzel párhuzamosan e csoport tagjainak bevándorlását 2002-ben a kérdezettek egyegyede utasította el teljes mértékben, míg 2015-re az arányuk majdnem a kétszeresére – 48 százalékra – nőtt. Ezek alapján 3a hipotézisünket elfogadjuk, mert 2015-re valóban minden csoport esetében nőtt azoknak az aránya, akik senkinek sem engednék meg, hogy Magyarországra jöjjenek. A 3b hipotézist is elfogadhatjuk, mivel a legnagyobb változást valóban az Európán kívüli szegényebb országokból érkezőkkel kapcsolatban tapasztaljuk.

A kutatás során arról is érdeklődtek, hogy a kérdezettek mennyire értenek egyet az állítással, hogy a kormánynak nagylelkűen kellene elbírálnia a menekültstátus kérelmeket. 2002 és 2015 között jelentősen, 26 százalékponttal csökkent azok aránya, akik ezzel kisebb-nagyobb mértékben nem értenek egyet. Azok aránya azonban, akik egyértelműen egyetértenek vele, „csak” 11 százalékponttal emelkedett. Inkább tehát azoké nőtt (15 százalékponttal), akik bizonytalanok a kérdésben. Ez egybevág azzal, amit a TÁRKI adataiból láttunk: 2015 közepére-végére ott is éppen a mérlegelők aránya növekedett számottevően. Ez alapján 4. hipotézisünket elvetjük, mivel abban azt feltételeztük, hogy ebben a tekintetben nincsen különbség a két év között.

A fenti hat itemből hoztuk tehát létre a bevándorlással kapcsolatos attitűdöt mérő látens változót. Mivel azt szeretnénk volna tesztelni, hogy az ezekből a változókból létrehozott összetett mutató illeszkedik-e az adatokra, ezért a konfirmatív faktoranalízis (*confirmatory factor analysis – CFA*) alkalmazása mellett döntöttünk (Blunch 2008, Bryne 2009). A faktormodellt, amely a fent bemutatott változókból jön létre, az alábbi ábra mutatja.

4. ábra. A bevándorlással kapcsolatos attitűdöt mérő változó létrehozását célzó megerősítő faktoranalízis elméleti modellje

A legfontosabb kérdés tehát az volt, hogy az elméleti modellünk illeszkedik-e az adatokra, tehát hogy a hat indikátor ténylegesen felhasználható-e a bevándorlással kapcsolatos attitűd mérésére. Ezután pedig azt vizsgáltuk, hogy a látens változó struktúrája ugyanúgy áll-e össze az egyes években. Erre azért volt szükség, hogy kiderüljön: van-e értelme összevetni a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket a vizsgált két évben.¹¹ A kérdésekre adott válaszokhoz szükséges számítások eredményeit a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat. A bevándorlással kapcsolatos attitűdök két hullámbeli összehasonlításának illeszkedési mutatói

	p(khí-négyzet)	RMSEA	CFI	invariancia fennáll-e
Első hullám*	0,128	0,023	0,999	-
Hetedik hullám*	0,093	0,025	0,999	-
Szimultán tesztelés*	0,055	0,024	0,999	-
Metrikus invariancia	0,003	0,031	0,997	khí-négyzetnél nem, többinél igen
Részleges metrikus invariancia**	0,062	0,022	0,999	fennáll
Skaláris invariancia	0,000	0,109	0,954	egyiknél sem áll fenn
Részleges skaláris invariancia***	0,111	0,018	0,999	fennáll
Kritikus érték	> 0	max. 0,05	min. 0,90	
Változás értéke meddig jó	khí-négyzet és df különbségből számított	max. 0,015	< 0,01	

* Szükséges korrelációk: (1) azonos etnikai csoportból származók vs. különböző etnikai csoportból származók (2) jobb/rosszabb helyé teszik az országot vs. azonos etnikai csoportból származók (3) azonos etnikai csoportból származók vs. európai szegény országból jöttek (4) jobb/rosszabb helyé teszik az országot vs. kormány nagyvonalúsága a menekültstátusoknál.

** Nem egyenlő: (1) nem európai szegény országból jöttek.

*** Nem egyenlő: (1) kormány nagyvonalúsága a menekültstátusoknál (2) nem európai szegény országból jöttek (3) európai szegény országból jöttek.

Ahogy a fenti táblázatból látható, a modell mindkét évben illeszkedik az adatokra, tehát erre vonatkozó 5. hipotézisünk elfogadjuk. A következő kutatási kérdésünk arra irányult, hogy ugyanúgy konstruálódik-e a látens változó az egyes években, tehát hogy ezen változó szempontjából van-e értelme az évek összehasonlításának.

Mivel nem minden indikátorhoz tartozó faktorsúly azonos az egyes években, azt mondhatjuk, hogy a teljes metrikus invariancia nem áll fenn. Megállapíthatunk viszont részleges metrikus invarianciát (Steenkamp–Baumgartner 1998), mivel a hat indikátorból csak egy esetében különböznek a faktorsúlyok a vizsgált években: ez az indikátor pedig a nem európai szegény országokból jöttek beengedését méri. A különbség arra utal, hogy 2015-ben kevésbé határozta meg a látens változót ez az item, mint 2002-ben.

¹¹ A módszer egy másik előnye az is, hogy lehetőséget ad annak vizsgálatára, hogy a látens változó összehasonlítható-e a különböző csoportokban. Ellenőrizhetjük tehát, hogy ugyanúgy konstruálódik-e a bevándorlással kapcsolatos attitűd az egyes években. Az ellenőrzés első fázisában azt vizsgáljuk, hogy van-e olyan modellspecifikáció, amely mindkét évben illeszkedik az adatokra (konfigurális invariancia) – hiszen ha másképp, például más változókból áll össze a modell, akkor az összehasonlítás értelmét veszti. A második fázisban azt ellenőrizzük, hogy az egyes itemekhez tartozó faktorsúlyok azonos nagyságúak-e az egyes években (metrikus invariancia) – hiszen ha ezek „keveréke” eltérne az egyes években, akkor szintén nem lenne értelme az összevetésnek. Amennyiben ez a feltétel már teljesül, akkor összevetethetjük a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket befolyásoló tényezők hatásereőségét. A harmadik fázisban azt nézzük meg, hogy a faktoranalízist létrehozó regressziós egyenletrendszerben az itemekhez tartozó tengelymetszetek (konstansok) megegyeznek-e az egyes években (skaláris invariancia) – tehát kvázi, hogy a látens változó „léptéke” azonos-e. Ha ugyanis a lépték azonosságáról is megbizonyosodtunk, akkor van csak értelme a bevándorlással kapcsolatos attitűdök átlagait összevetni a két vizsgált évben (Bryne 2004, 2008, 2009, Brown 2006, Kline 2002, Steinmetz et al. 2007).

3. táblázat. A bevándorlással kapcsolatos attitűdök megerősítő faktoranalízisének eredményei a két évben: regressziós együtthatók (faktorsúlyok) és tengelymetszetek

<i>Regressziós együtthatók</i>	2002	2015
Jobb/rosszabb helyé teszik az országot (+: jobb)	1,000	1,000
Azonos etnikai csoportból származók beengedése (+: senkit)	-0,468	-0,434
Különböző etnikai csoportból származók beengedése (+: senkit)	-0,623	-0,590
Szegény európai országokból származók beengedése (+: senkit)	-0,705	-0,679
Szegény nem európai országokból származók beengedése (+: senkit)	-0,699	-0,608
Menekültstátusok nagyvonalú elbírálása (+ nem ért egyet)	-0,350	-0,419
<i>Tengelymetszetek</i>	2002	2015
Jobb/rosszabb helyé teszik az országot (+: jobb)	4,059	3,999
Azonos etnikai csoportból származók beengedése (+: senkit)	2,373	2,414
Különböző etnikai csoportból származók beengedése (+: senkit)	3,056	3,093
Szegény európai országokból származók beengedése (+: senkit)	2,995	3,172
Szegény nem európai országokból származók beengedése (+: senkit)	3,089	3,324
Menekültstátusok nagyvonalú elbírálása (+ nem ért egyet)	3,716	3,264

Fontos megjegyezni, hogy mivel a részleges metrikus invariancia fennáll, értelmet nyer a bevándorlással kapcsolatos attitűdöt befolyásoló más változók hatásainak összevetése a két évben. Ez alapján 6a hipotézisünket, amelyben a metrikus állandóságot feltételeztük, elfogadhatjuk.

Az eredmények arra utalnak, hogy nem minden indikátorhoz tartozó tengelymetszet nagysága azonos a két évben, tehát a teljes skaláris invariancia nem áll fenn. A részleges skaláris invariancia (Steenkamp–Baumgartner 1998) modellje pedig csak abban az esetben illeszkedik az adatokra, ha három indikátor tengelymetszénél is lehetővé tesszük azt, hogy ne legyenek egyenlők az egyes években. Mivel azonban összesen hat indikátorral mérjük a bevándorlással kapcsolatos attitűdöt, ezeknek a felét jelentené: éppen ezért azt mondhatjuk, hogy a skaláris állandóság nem áll fenn. Az ennek hiányát feltételező 6b hipotézisünket tehát elfogadjuk. Ez az eredményünk azzal a következménnyel jár, hogy a bevándorlással kapcsolatos attitűdök átlagait a két évben nem hasonlíthatjuk össze, mivel a két látens változó skálája eltér egymástól.

A BEVÁNDORLÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖKRE HATÓ TÉNYEZŐK ÖSSZEHASONLÍTÁSA 2002 ÉS 2015 KÖZÖTT

Mivel a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket mérő megerősítő faktoranalízisnél azt találtuk, hogy fennáll a metrikus állandóság, tehát a faktorsúlyok, amelyek a látens változó szerkezetét meghatározzák, azonosak a két évben, ezért lehetőség nyílik arra, hogy összehasonlítsuk, mennyire hatnak másképp a különböző változók a bevándorlással kapcsolatos attitűdökre az egyes években.

A változókat, melyek hatását vizsgálni kívántuk, két csoportra osztottuk. Egyrészt arra voltunk kíváncsiak, hogy más, a bevándorlással összefüggő kérdések hogyan befolyásolták a bevándorlásról való gondolkodást a két vizsgált évben, és volt-e ebben eltérés. Másrészt „kemény” demográfiai változókat is bevontunk az elemzésbe.

Az előbbieket közé tartozott a bevándorlási kritériumok értékelése. A kutatás során különböző jellemzőkről kérdezték a válaszadókat, hogy azok szerintük mennyire fontosak annak eldöntésében, hogy valaki, aki Ma-

gyarországon kívül született, nevelkedett és él, letelepedhessen az országban. A kérdezetteknek 0-tól 10-ig terjedő skálán kellett ezeket értékelniük, ahol a 0 jelentette azt, hogy egyáltalán nem fontos, a 10 pedig azt, hogy nagyon fontos. A jellemzők a következők voltak: magasan képzett legyen; beszéljen magyarul; keresztény kulturális háttere legyen; fehérbőrű legyen; olyan szaktudással rendelkezzen, amire Magyarországon szükség van; elfogadja a magyarországi szokásokat. Látható, hogy ezek között voltak a korábban jellemzett kategoriális személyérzékeléshez kapcsolódó tulajdonított kritériumok, vagyis olyanok, amelyeken a kérdezett nem tud változtatni (keresztény kulturális háttér, fehérbőrű) és az egyéni személyérzékeléshez kapcsolódó szerzett bevándorlási feltételek (magyar nyelvtudás, magas képzettség, megfelelő szaktudás) is. Bár a magyarországi szokások elfogadása inkább az utóbbiak közé tartozik, azonban annak megítélése, hogy ki teljesíti ezt a kritériumot és ki nem, rendkívül szubjektív. Éppen ez az, amire Green (2007) figyelmeztet, amikor az individuális kritériumok előítéletes voltáról értekezik.

A következő, modellbe bevont magyarázó változó a bevándorlóktól észlelt társadalmi távolságot mérő összetett mutató volt, amit két változóból hoztunk létre. A kérdezetteknek 0-tól 10-ig tartó skálán kellett megmondaniuk, hogy mennyire lenne zavaró számukra, ha egy Magyarországra települő, a magyaroktól eltérő faji vagy etnikai csoporthoz tartozó személyt kineveznének a főnökének, vagy az illető házasságot kötne a kérdezett egy közeli rokonával.

A fent ismertetett csoportközi fenyegetettség elmélet alapján feltételeztük, hogy mind a realiztikus, mind a szimbolikus fenyegetettségérzet fontos magyarázó tényező. Az előbbi mérő összetett mutatót három változóból hoztuk létre. A kérdezetteknek meg kellett mondaniuk, hogy szerintük (1) a bevándorlók inkább elveszik a munkát a magyar dolgozóktól, vagy inkább hozzájárulnak új munkahelyek teremtéséhez; (2) általában véve árt vagy használ Magyarország gazdaságának, hogy más országokból idejönnek élni emberek, valamint, hogy (3) Magyarország bűnügyi helyzetét javítják vagy rontják azok, akik külföldről ide jönnek élni. Az egyes itemeket 0-tól 10-ig tartó skálán kellett értékelniük a kérdezetteknek, és a nagy érték minden esetben az erős fenyegetettségérzetet jelölte.¹²

A szimbolikus fenyegetettségérzet esetében ugyanilyen skálán azt kellett értékelniük a válaszadóknak, hogy Magyarország kulturális életének általában véve ártanak, vagy inkább gazdagítják, akik más országból idejönnek élni.

A bevándorlással kapcsolatos változók két vizsgált évre vonatkozó átlagait a 4. táblázatban foglaltuk össze.

¹² Az eredeti változók fordítva álltak, azonban azokat a könnyebb interpretálhatóság érdekében megfordítottuk, így a realiztikus fenyegetettség mérő összetett mérőszám magas értékei azt fejezik ki, hogy valaki erősnek érzékeli a realiztikus fenyegetettséget.

4. táblázat. A bevándorlással kapcsolatos attitűdökkel összefüggő kérdések leíró statisztikái a két évben

	átlag		szórás	
	2002	2015	2002	2015
Mennyire fontosak a beengedéskor a felsorolt szempontok? (0–10 skála, magas: nagyon fontosak)*** (n[2002]=1535; n[2015]=1597)	6,73	6,37	1,80	1,79
Mekkora társadalmi távolságot érez egy más rasszhoz, etnikai csoporthoz tartozó bevándorlóval szemben? (0–10 skála, magas: nagy távolságot)*** (n[2002]=1541; n[2015]=1516)	3,54	4,83	3,30	2,94
Realisztikus fenyegetettségérzet (0–10 skála, magas: erős fenyegetettségérzet)* (n[2002]=1398; n[2015]=1464)	6,61	6,48	1,70	1,82
Szimbolikus fenyegetettségérzet (0–10 skála, magas: erős fenyegetettségérzet)* (n[2002]=1460; n[2015]=1586)	4,95	5,13	2,30	2,22

***: $p < 0.001$, **: $p < 0.01$, *: $p < 0.05$: F-próba az átlagok különbözőségére

Az eredmények azt mutatják, hogy a beengedéskor figyelembe vett szempontok fontossága és a realisztikus fenyegetettségérzet szignifikánsan kisebb 2015-ben 2002-höz képest, míg a bevándorlótól érzett társadalmi távolság szignifikánsan nagyobb, valamint a szimbolikus fenyegetettségérzet szignifikánsan erősebb lett a két időpont között eltelt tizenkét évben. Hipotéziseinkben 2015-re minden változó esetében „romlást” feltételeztünk. Mivel ez a beengedési kritériumok szubjektív fontossága és a realisztikus fenyegetettségérzet esetében nem így volt, ezért a 7a és 7c hipotéziseinket elvetjük. A 7b és 7d hipotéziseket azonban elfogadjuk, mivel a társadalmi távolság és a realisztikus fenyegetettségérzet esetében beigazolódott a feltételezésünk.

A bevándorlással kapcsolatos, puhább, attitűdjellegű változók mellett keményebb, társadalmi-demográfiai változókat is bevontunk az elemzésbe. Alapvetően azt feltételeztük, hogy ezeknek a változóknak a többi attitűdionális változó bevonása mellett nincsen szignifikáns hatása, azonban fontosnak tartottuk kontroll alatt tartani ezen dimenziókat, mivel ezek strukturális változása a vizsgált tizenkét év elteltével befolyásolhatja az előző, attitűdjellegű típusba sorolt tényezők hatását. A bevándorlással kapcsolatos attitűdök magyarázatába bevont kemény változók a következők voltak: nem, településtípus, iskolázottság, szubjektív jövedelem és életkor. Ezen változók eloszlását és átlagait a két vizsgált évben az 5. táblázat mutatja.

Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a nem és a szubjektív jövedelem eloszlásának tekintetében nincs különbség a vizsgált évek között. A településtípus tekintetében azt láthatjuk, hogy 2015-ben 2002-höz képest a népesség valamivel nagyobb hányada él nagyvárosban és városban, és valamivel kisebb falun. Az iskolai végzettség szempontjából elmondható, hogy nőtt az érettségizettek és a diplomások aránya, és csökkent az alacsonyabb végzettségűeké. A vizsgált sokaság átlagéletkora pedig 45-ről majdnem 48 évre emelkedett az eltelt 12 évben.

Azt, hogy mindezen puha és kemény változók hogyan hatnak a bevándorlással kapcsolatos attitűdökre a két vizsgált évben, a 6. táblázatban összefoglalt eredmények mutatják.

5. táblázat. A társadalmi-demográfiai változók eloszlása és leíró statisztikái a két évben

	2002	2015
<i>Nem (n[2002]=1685; n[2015]=1698)</i>		
Férfi	47,1%	46,9%
Nő	52,9%	53,1%
<i>Településtípus* (n[2002]=1684; n[2015]=1697)</i>		
Nagyváros	22,4%	24,7%
Nagyváros elővárosa	2,8%	2,7%
Város	34,1%	36,7%
Falu	39,2%	34,9%
Tanya	1,5%	1,0%
<i>Iskolai végzettség*** (n[2002]=1631; n[2015]=1693)</i>		
Kevesebb mint 8 általános	9,1%	4,5%
8 általános	26,5%	24,3%
Szakma	28,8%	25,0%
Érettségi	24,4%	29,9%
Diploma	11,2%	16,3%
<i>Szubjektív jövedelem (n[2002]=1679; n[2015]=1666)</i>		
Kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkből	6,1%	6,2%
Kijövünk a jelenlegi jövedelmünkből	48,4%	50,2%
Nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	33,7%	33,1%
Nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	11,8%	10,5%
<i>Életkor*** (n[2002]=1685; n[2015]=1698)</i>		
Átlag	45,03	47,72
Szórás	18,45	18,91

***: $p < 0.001$,

** : $p < 0.01$,

*: $p < 0.05$: khí-négyzet próba a százalékok évek közti eltérésére; F-próba az átlagok évek közti eltérésére

6. táblázat. A bevándorlással kapcsolatos attitűdök magyarázómodellje a két hullámra

	Baseline Model	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10
Hullám (0- 2002; 1- 2015)	0,054	0,343**	0,148**	0,794***	0,463***	0,091	0,237**	-0,118	-0,102	0,123
Minnyire fontosak a beengedéskor a felsorolt szempontok (magas: nagyon fontosak)	-0,071***	-0,048***	-0,07***	-0,069***	-0,07***	-0,071***	-0,073***	-0,069***	-0,072***	-0,071***
Mekkora társadalmi távolságot érez egy más rasszhoz, etnikai csoport-hoz tartozó bevándorlóval szemben (magas: nagy távolságot)	-0,046***	-0,046***	-0,036***	-0,046***	-0,046***	-0,046***	-0,047***	-0,045***	-0,047***	-0,046***
Realisztikus fenyegetettségérzet (magas: erős fenyegetettségérzet)	-0,181***	-0,180***	-0,179***	-0,119***	-0,178***	-0,181**	-0,182***	-0,181***	-0,181***	-0,181***
Szimbolikus fenyegetettségérzet (magas: erős fenyegetettségérzet)	-0,055***	-0,055***	-0,055***	-0,055***	-0,015	-0,055***	-0,054***	-0,055***	-0,056***	-0,055***
Nem (1- férfi; 2- nő)	-0,018	-0,018	-0,02	-0,027	-0,027	-0,005	-0,017	-0,018	-0,018	-0,018
Életkor	-0,002**	-0,003**	-0,002**	-0,002**	-0,002*	-0,002**	-0,0001	-0,002**	-0,002**	-0,002**
Településtípus (1- nagyváros; 5- tanya)	-0,019	-0,022	-0,021	-0,023	-0,021	-0,019	-0,019	-0,049**	-0,018	-0,018
Iskolai végzettség	0,013	0,013	0,013	0,012	0,018	0,012	0,011	0,014	-0,012	0,012
Szubjektív jövedelem (1- kényelmes; 4- nehézségek)	0,011	0,006	0,007	0,007	0,008	0,01	0,008	0,008	0,013	0,025
Hullám x beengedés		-0,044*								
Hullám x társadalmi távolság			-0,022*							
Hullám x realizitikus fenyegetettségérzet				-0,114***						
Hullám x szimbolikus fenyegetettségérzet					-0,081***					
Hullám x nem						-0,024				
Hullám x életkor							-0,004*			
Hullám x településtípus								0,06*		
Hullám x iskolázottság									0,048	
Hullám x szubjektív jövedelem										-0,028
N	2522	2522	2522	2522	2522	2522	2522	2522	2522	2522
Konstans	2,225	2,087	2,191	1,849	1,997	2,207	2,147	2,303	2,304	2,197
F-érték	124,548***	114,074***	113,829***	119,084***	118,233***	113,202***	113,977***	113,920***	113,582***	113,248***
Magyarázott hányad	32,9%	33,0%	33,0%	34,0%	33,8%	32,9%	33,0%	33,0%	32,9%	32,9%

OLS regresszió. Standardizáltatlan regressziós együtthatók (standard hibák zárójelben). ***: p<0.001, **: p<0.01, *: p<0.05

Mivel a függő változónk, a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket mérő látens változó magas mérési szintű, így lineáris regresszioelemzést alkalmaztunk. Az értelmezéshez fontos megemlítenünk, hogy a látens változó magas értékei azt jelentik, hogy egy adott személy pártolja a bevándorlást. Azt, hogy egy adott hatás szignifikánsan különbözik-e a két évben, úgy teszteltük, hogy a modellbe bevontuk a mérés évének és az adott változónak az interakcióját. Az interpretálhatóság érdekében modellenként csak egy interakciós tagot léptettünk be. Ilyenkor, ha az interakciós tag szignifikáns, a vizsgált változó együtthatója mutatja annak hatását 2002-ben, az interakció együtthatója pedig azt mutatja meg, hogy 2015-ben ehhez képest mennyivel hatott erősebben vagy gyengébben ugyanezen változó.

A modellek minden esetben szignifikánsak voltak, a megmagyarázott hányad 32,9 és 34,0 százalék között mozgott. Elmondható tehát, hogy a használt változók nagyon jelentős mértékben meghatározzák, hogy a kérdezett hogyan vélekedik a bevándorlókról.

A modellek eredményei a következők voltak (lásd 5. táblázat). Minél fontosabbnak tartja a beengedési kritériumokat valaki, minél nagyobb társadalmi távolságot érez a bevándorlók felé, minél erősebbnek érzékeli a bevándorlással járó realisztikus és szimbolikus fenyegetettséget, annál inkább bevándorlás-ellenesnek mondható. Ez alapján a 8. hipotézis minden alpontját elfogadjuk. A fenti összefüggések 2002-höz képest 2015-ben mind a négy változónál szignifikánsan erősebbnek mondhatók. Ez alapján 9. hipotézisünket elfogadjuk.

Minél idősebb valaki, annál inkább ellenzi a bevándorlást, és ez a tendencia az elsőhöz képest a hetedik hullámban még erősebbnek mondható. A településtípus tekintetében viszont érdekes változás figyelhető meg. A 2002-es adatokból az látszik, hogy minél kisebb településen él valaki, annál inkább bevándorlás-ellenes. Ez az összefüggés azonban 2015-re szinte megfordul – bár előjele pozitívvá válik, erőssége annyira alacsonynak mondható, hogy pontosabb úgy értelmezni, hogy eltűnik. A nemnek, az iskolai végzettségnek és a szubjektív anyagi helyzetnek egyik vizsgált évben sincs hatása a bevándorlással kapcsolatos attitűdökre. A 10. hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a demográfiai változóknak nem lesz szignifikáns hatása. Az életkor és a településtípus esetében ez nincsen így, ezért ezt a hipotézisünket elvetjük.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban a magyar népesség bevándorlással kapcsolatos 2002-ben és 2015-ben mért attitűdjeit vizsgáltuk. Célunk kettős volt. Egyrészt elemeztük ezen attitűdök belső szerkezetét, másrészt az attitűdre ható tényezőket vettük górcső alá. Azt találtuk, hogy ugyanazokból a változókból „kikeverhetők” a kérdezettek bevándorlással kapcsolatos attitűdjei, és a „keverék” azonos szerkezetű, mivel az egyes megfigyelt változókhoz tartozó faktorsúlyok megegyeznek. Ez lehetővé tette, hogy a bevándorlással kapcsolatos attitűdök magyarázómodelljét a két évben összehasonlítsuk. Kiderült azonban, hogy ez a skála – a tengelymetszetek különbségéből fakadóan – máshol helyezkedik el. Ez azt jelenti, hogy ha két megkérdezettnek a két évben ugyanolyan értékei vannak a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket mérő megfigyelt változókon, az azonos faktorsúlyok ellenére sem fognak ugyanolyan értékkel bírni a látens változón. Ebből az következett, hogy a látens változók átlagait nem tudtuk összevetni egymással, vagyis nem tudtuk megmondani, hogy 2015-ben erősebb volt-e a bevándorlással szembeni ellenérzés, mint 2002-ben.

A magyarázó modellekben két változócsoporthal dolgoztunk: „kemény” demográfiai és „puhább” attitűdionális változókkal. Bár az előbbieket leginkább azért vontuk be a modellekbe, hogy kontroll alatt tartsuk őket, azt találtuk, hogy az idősebbeket mindkét évben a bevándorlás nagyobb fokú elutasítása jellemzi. A településtípus esetében pedig különösen érdekes összefüggésre bukkantunk. Míg 2002-ben egyértelműen a kisebb településeken élők jellemzték elutasítóbb attitűdök, addigra 2015-re ezek a különbségek kiegyenlítődték.

Az attitűdionális változó esetében azt tapasztaltuk, hogy minél fontosabbnak tartja valaki a beengedési kritériumokat, minél nagyobb társadalmi távolságot érez a bevándorlók felé, minél erősebbnek érzékeli a bevándorlással járó realiztikus és szimbolikus fenyegetettséget, annál bevándorlás-ellenesebb. Ráadásul ezeknek a változóknak a hatása 2015-re növekedett.

Bár az elemzés során tapasztaltunk olyan változásokat, amelyek a bevándorlás első számú témává válásának, a folyamatosan özönlő negatív színezetű híreknek, valamint kormányzat menekültellenes kampányának a hatását sejtetik, azonban ezeket majd az ESS következő hullámánál lehet jobban megvizsgálni. Az mindenestre jól látszik, hogy a meglévő társadalmi klíma mindenképpen kedvez a kormányzat menekültellenes kampánya sikerének.

HIVATKOZÁSOK

- Barna I. – Hunyadi B. (2016) *Report on Xenophobia, Discrimination, Religious Hatred and Aggressive Nationalism in Hungary in 2015*. Kézirat.
- Bernáth G. – Messing V. (2015) Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. *Médiakutató*, 4, 7–17.
- Blunch, N. J. (2008) *Introduction to Structural Equation Modelling using SPSS and AMOS*. London: SAGE.
<http://dx.doi.org/10.4135/9781446249345>
- Brown, T. A. (2006) *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. New York: The Guilford Press.
- Bryne, B. M. (2004) Testing for Multigroup Invariance Using AMOS Graphics: A Road Less Traveled. *Structural Equation Modeling*, 2, 272–300. http://dx.doi.org/10.1207/s15328007sem1102_8
- Bryne, B. M. (2008) Testing for Multigroup Equivalence of a Measuring Instrument: A Walk Through the Process. *Psicothema*, 4, 872–882.
- Bryne, B. M. (2009) *Structural Equation Modeling with AMOS. Basic Concepts, Applications, and Programming*. New York: Routledge.
<http://dx.doi.org/10.4324/9780203805534>
- European Social Survey (2015) *Round 7 Module on Attitudes towards Immigration and their Antecedents – Question Design Final Module in Template*. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University London.
- Green, E. G. T. (2007) Guarding the gates of Europe: A typological analysis of immigration attitudes across 21 countries. *International Journal of Psychology*, 6, 365–379. <http://dx.doi.org/10.1080/00207590600852454>
- Green, E. G. T. (2009) Who Can Enter? A Multilevel Analysis on Public Support for Immigration Criteria across 20 European Countries. *Group Processes & Intergroup Relations*, 1, 41–60. <http://dx.doi.org/10.1177/1368430208098776>
- Kline, Rex B. (2002) *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York, London: Guilford Press.
- Sik E. – Szeitl B. (2016) Attitudes towards Asylum Seekers and Refugees (quantitative analysis). In Simonovits B. – Bernáth A. (szerk.) *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary*. Budapest: Társi, 16–71.
- Steenkamp, J. – B. E. M. – Baumgartner, H. (1998) Assessing Measurement Invariance in Cross-National Consumer Research. *Journal of Consumer Research*, 1, 78–90. <http://dx.doi.org/10.1086/209528>
- Steinmetz, H. – Schmidt, P. – Tina-Booh, A. – Wieczorek, S. – Schwartz, S. H. (2007) Testing Measurement Invariance Using Multigroup CFA: Differences between Educational Groups in Human Values Measurement. *Quality and Quantity*, 4, 599–616.
<http://dx.doi.org/10.1007/s11135-007-9143-x>
- Stephan, W. G. – Renfro, C. L. (2002) The role of threat in intergroup relations. In Mackie, D. M. – Smith, E. R. (szerk.) *From Prejudice to Inter-Group Emotions: Differentiated Reactions to Social Groups*. New York: Psychology Press.
<http://dx.doi.org/10.4324/9781315783000>
- Stephan, W. G. – Stephan, C. W. (1996) Predicting Prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 3–4, 409–426.
[http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(96\)00026-0](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(96)00026-0)